

ФРАНСОА-ДАНИЕЛ ТОМАСЕН /1814/

Роден е в Жезие, департамент на Горна Сона. Висш офицер от военно-инженерните войски на Франция, Томасен е участвувал във всички походи на Наполеон между 1805—1815 г.¹

Описанията в неговия маршрут, направени по сведения, събрани при собственото му пътуване, имат най-вече топографски характер за стратегически цели вероятно с оглед евентуални военни операции на френската армия в тези райони.

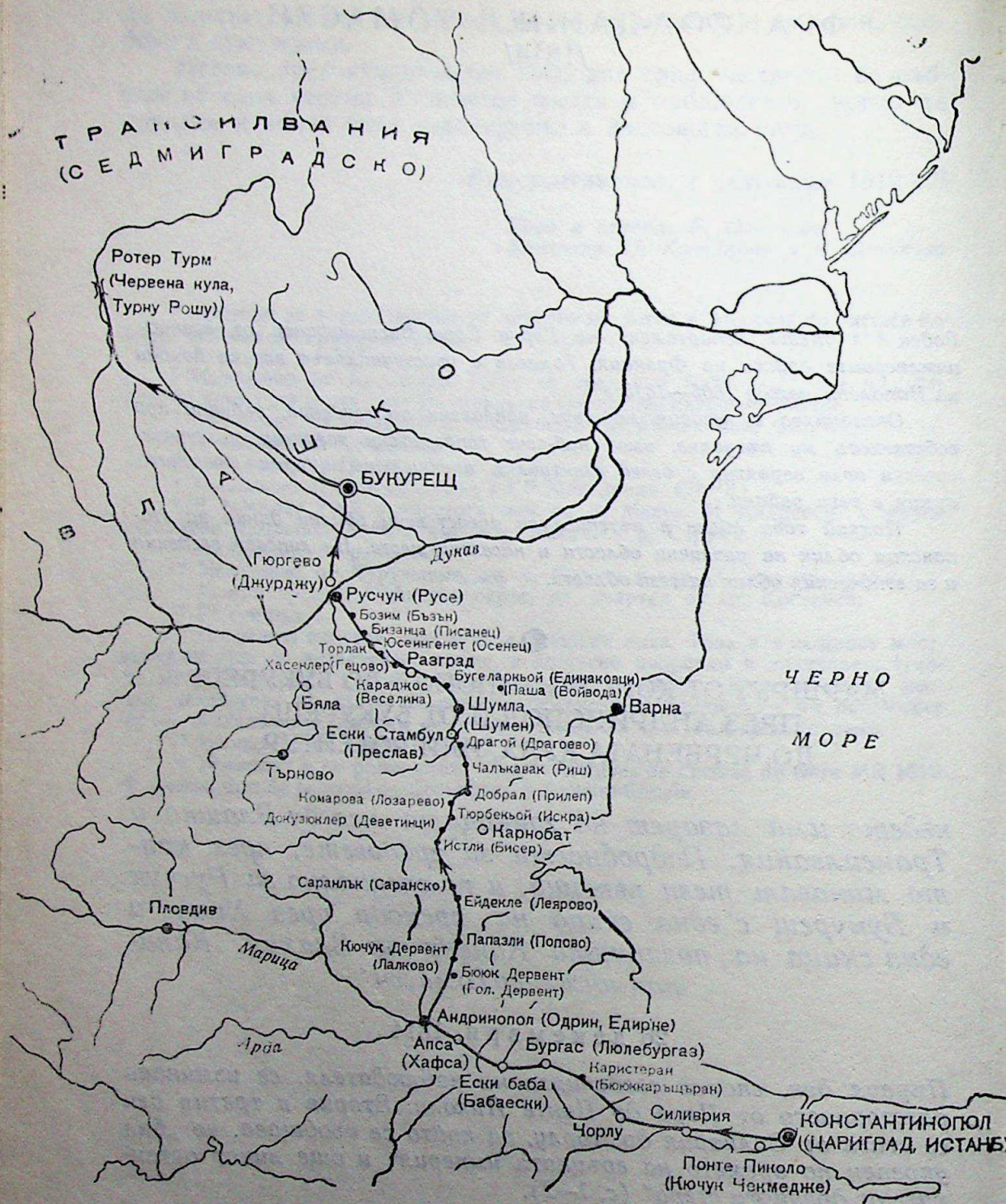
Покрай това обаче в пътеписа са представени обилни данни за стопанския облик на различни области и населени места. Не липсват сведения и за етническия облик на тези области.

МАРШРУТ ОТ КОНСТАНТИНОПОЛ ДО БУКУРЕЩ ПРЕЗ АНДРИНОПОЛ И ОТ БУКУРЕЩ ДО ЧЕРВЕНАТА КУЛА, ИЛИ РОТЕНТУР,

където има лазарет на границата между Влашко и Трансилвания. Подробности за градовете, през които минават тези пътища, и по-специално за Русчук и Букурещ с една скица на прехода през Хемус и една скица на позицията Кинени във Влахия. Капитан-инженер Томасен

26 декември, 1814

Първия ден, според сведенията на наблюдателя, се изминава разстоянието от Пера до Понте Пиколо. Втория и третия ден се стига от Силврия до Чорлу, за който се съобщава, че „бил укрепен по времето на гръцката империя², и още личат останките от древната стена“ (с. 1—2).

Маршрут на Франсоа-Даниел Томасен в 1814 г.

4-и ден

От Чорлу до Карис-Теран³, малко турско село, са шест часа в западна посока; пътят е лош при влажно време. Открит изглед и слабо обработено. Близко до Карис-Теран се виждат три водосточни пирамиди или сутеразид (така в оригинала, б. пр.) за докарване на водите в селото.

5-и ден

От Карис-Теран до Ески-Баба са осем часа в западна посока, като се минава през Бургас, малък град на четири часа път от Карис-Теран, забележителен с работилниците си за керамични вази в красиво тъмночервено. Пътищата са твърде добри и изгледът открит, съвсем слабо е обработено.

6-и ден

От Ески-Баба до Андринопол са 10 часа в западна посока по доста добри пътища. Трябва тук да се забележи, че пътят от Константинопол до Андринопол е постлан; но тази настилка е била толкова занемарена, че днес човек предпочита да прекара колите отстрани на пътя, отколкото да върви по него. От Ески-Баба до Андринопол се минава през Кулели и Апса. Последното село, в което има много ханове, е на пет часа път от Андринопол. Час и половина, докато се стигне в този град, се озоваваш на доста извисено плато, от което се откриват красиви равнини. Сред тях тече Мариса, реката, която минава през Андринопол и чието устие е при Енос, на брега на Архипелага. Тези равнини са много плодородни и много добре обработени. Те са насадени с всякакъв вид дървета и особено с черници. Андринопол е разположен при сливането на Мариса и Арда. Този град е амфитеатрално разположен. Населен е от 120 000 жители: турци, гърци, арменци и евреи.^{3а} Освен това има няколко семейства на западни търговци. В Андринопол се виждат няколко забележителни сгради, като джамията на султан Селим, чиито минарета са с триредни стълби, хубав хан, красив пазар или базар. Запазен е от пожари и старият султански сарай, който е вън и на запад от града.

7-и ден

От Андринопол до Бююк-Дервенд са шест часа в западна посока. Пътят е хубав и почти винаги върви по билото на едно планинско разклонение. Минава се през Конджерле, село на четири часа от Андринопол. Областта е открита и слабо обработена. Бююк-Дервенд е голямо село, населено с българи и разположено в голяма урва, чиито води се вливат в Арда. В

това село се вижда отбранителна кула, където поставят пост за сигурността на съобщенията.

8-и ден

От Бююк-Дервенд до Папазли има шест часа в северозападна посока. Минава се през Кючук-Дервенд⁴, село на три часа път от Бююк-Дервенд. Тази област, която е набраздена от урви, е слабо обработена и покрита в голямата си част с храсти и сечища. Пътят е проходим за коли. Папазли е българско село, разположено в малка долина, в която тече малка река. Преминва се по брод току преди да се влезе в това село. Там се вижда една отбранителна кула за сигурността на съобщенията.

9-и ден

От Папазли до Докуз-Юклер⁵ има 9 часа в северна-северозападна посока. Пътят е малко труден за коли до Саранлък, турско село на 4 часа от Папазли. Останалата част от пътя е доста добра. На половин час път от Саранлък⁶ се намира Ейдекле⁷, българско село. Половин час преди да стигнем в Докуз-Юклер, се минава на 150 тоаза от Изетли⁸, село, оставащо надясно от пътя и в което се виждат две укрепени кули. Докуз-Юклер е българско село, разположено сред обширна равнина, която би била много плодородна, ако бе по-обработена. Голяма част от областта, през която преминахме този ден, е покрита с храсталаци и сечища. На половин час отвъд Ейдекле се минава през теснина, която образува вододела между реките, течащи към Архипелага, и тези, течащи към Черно море.

10-и ден

От Докуз-Юклер до Добрал има 6 часа. Напускайки Докуз-Юклер, се прекосява част от равнина, в която е разположено това село, и след два часа път се стига до теснина, образуваша пак вододел; на $\frac{1}{2}$ час след теснината се намира Тюрбекъой⁹, село, разположено на много високо и много просторно плато. Това плато е много добра позиция, заета военно, както може да се предполага въз основа на един кордон могили, разположени по билото му. От Тюрбекъой се слиза в хубава равнина, където се намира Комарова, село на час и половина път от Тюрбекъой; красиви гори с високи дървета. След това се прехвърля висока предпланина и се стига в Добрал. То е село, населено с българи и разположено в подножието на планината Хемус, или Балкана, чиито реки се насочват към Черно море. Областта, през която се минава между Докуз-Юклер и Добрал, е доста обработена, най-вече околностите на споменатото село.

Посоката е почти от юг на север. Добрал е на края на Румелия, тъй като Хемус отделя тази провинция от България.

11-и ден

От Добрал до Чалъкавак са четири часа. Насочвайки се към север, се върви по планинския склон и след това се стига на възвишение, което се прехвърля чак до задната му страна. След час и половина ход се преминава по брод в дълбока равнина една бърза планинска река, която образува с другите притоци малка рекичка, наречена Качисуи¹⁰. Тя се влива в Черно море при Мизеврия. След като се прекосява тази планинска река, се прониква в една странична много тясна долина, която се насочва почти на север-северозапад. Изкачваш се по тази долина чак до върха на Хемус, където се стига след $\frac{3}{4}$ часа ход от планинската река нататък. Там пътят минава през теснина на 50—60 тоаза над височините, между които се намира. От тази теснина се слиза по постепенно спускащ се склон в продължение на $\frac{3}{4}$ час, за да се стигне до Чалъкавак, първото село в България, разположено в началото на една долина, където идват множество притоци, които образуват рекичка, наречена Пара суи. Водите ѝ се втичат направо в Черно море. Преминаването на планината Хемус не представлява големи трудности. Пътищата там са винаги проходими за колите с изключение на време, когато има големи снегове. Тези планини са покрити с дъбови и букови гори. Не се виждат елхи.

12-и ден

От Чалъкавак до Драгой има 4 часа. Напускайки Чалъкавак, се изкачваш около един час. След това се стига на върха на планинска верига, която се отделя от Хемус в западна посока и свършва в Дунавския басейн, като отделя притоците на тази река от онези, които направо се вливат в Черно море.

Два часа се върви по билото на тази планинска верига. След двучасово слизание се стига в Драгой, голямо село, разположено в подножието на висока планина и в началото на красива долина, чиито води образуват един от притоците на рекичката, вливаща се във Варненския залив.

Околностите на Драгой са плодородни и добре обработени. Трябва да се отбележи, че през последната война между турци и руси¹¹ последните дойдоха до това село, което бе крайният предел на проникването им.

Пътищата са по-трудни, отколкото в предходния ден. В този ден се натъкваме на много големи стръмнини и пътищата по планинските склонове са доста стръмни. Но са винаги проходими за коли с изключение на върховете, където има много сняг.

Преходът през Хемус е обозначен върху скица № 1 на края на този маршрут.^{11а}

13-и ден

От Драгой до Караджос¹² са 9 часа. Като се тръгне от Драгой, три четвърти час се върви през рекичката, която се насочва към Варненския залив. След това се навлиза в широка урва, в която се намира турското село, наречено Ески-Истанбул. Там има водна мелница. Намира се на един час от Драгой. От тази урва се стига на едно плато, на което се вижда Бешевелет¹³, село вдясно от пътя. Прекосява се върху същото плато за близо половин час едно доста гъсто сечище. Най-сетне, след като се преминават две долини, чиито води се насочват към север, се стига по слаб наклон до едно плато, под което е разположено Бугелар Къой¹⁴, турско село на четири часа от Драгой. Платото на Бугелар е било военна позиция; там се виждат следи от стар военен лагер.

Напускайки Бугелар, продължава прекосяването на същото плато и на един час от селото се озоваваш на най-високото място от планинската верига, разделяща водите, насочващи се право към Черно море, от тези, които отиват в Дунава. На тази верига и на три часа път на север от Бугелар е разположена голямата крепост на Сумла. Тя дължи силата и значението си на това, че се намира в един планински възел, откъдето започват множество долини. Водите на едните се насочват право към Черно море, а на другите — към Дунав.

От върха на въпросното плато се слиза в долина, чиито води се стичат в Дунава. След около три часа път през нея се стига Караджос, турско село, разположено на половин час път на хълма от дясната страна на тази долина. Пътят от Драгой до Караджос е твърде добър и посоката му е горе-долу северозападна.

14-и ден

От Караджос до Дорлак са девет часа. Пътят минава през същите долини, както предния ден. На три четвърти час от Караджос се минава край една воденица и вдясно остава голямото село, наречено Паша Къой¹⁵. На три и половина часа от Караджос се намира Разград, малък град в долината, за която току-що говорихме. Този град бе почти изцяло изгорен през последната война от русите, които отведоха в плен всички жители без разлика на възраст и пол. На половин левга от Разград се минава през Хасенлер¹⁶, българско село. На половин час от това село има воденица, край която се вижда голямо укрепително съоръжение от пръст, направено от русите, за да отбраният прохода в тази долина.

На 25 минути от воденицата се излиза от главната долина и се изкачва на север-северозапад една странична долина, в която е разположено Юсеингенет¹⁷, село на два часа път от Разград. След това вдясно се стига през лека стръмнина на голямо плато, откъдето се слиза в тясна долина. В нея има един пост за сигурност на пътниците. Преминава се през него, за да се прекоси още едно планинско разклонение, преди да се стигне до Дорлак. То е голямо село, разположено при сливането на много долини. През този ден се минава през обработени пространства и през пасища или гори-сечища, или с големи дървета.

15-и ден

От Дорлак до Русчук са седем часа към северозапад. Пътищата са доста добри. Тук трябва да се отбележи, че изкуството не е допринесло с нищо, за да направят проходими пътищата от Андринопол до Русчук: те приличат на преките пътища във Франция. Същото е с почти всички други пътища в Османската империя.

Напускайки Дорлак, се слиза половин час през долината, в която е разположено това село; след това се тръгва наляво и се стига по хълма до върха на едно плато, където се виждат до пътя окопите, направени от турците през последната война. След едночасов път през платото се слиза в тясна долина, през която тече от изток към запад рекичка. Минава се по каменен мост. Оставяйки вдясно и на 200 тоаза от това място село, наречено Бизанца¹⁸, след това се изкачваш на отсрещното възвишение и след едночасов ход виждаш село, наречено Бонзим⁹¹. То е на около 150 тоаза на дясната страна на пътя. След $\frac{3}{4}$ час ход по това възвишение се слиза в тясна долина, в която се минава по брод през рекичка, течаша на север. Там има красива чешма, наречена, доколкото знам, Мустафа паша чешме. Оттам се стига по доста голяма стръмнина на едно плато, разстилащо се чак до един час път от Русчук. На това плато тъкмо русите бяха разположили военния си лагер през последната война, докато обсаждаха тази крепост. От височините се слиза по лек наклон до Русчук. Областта между Дорлак и Русчук е слабо обработена; там се виждат големи пространства, покрити с храсталаци и поляни.

Градът Русчук е разположен на брега на Дунава, на десния бряг. Тази крепост е обкръжена със землено укрепление, предхождано от ров и опиращо в двата си края до реката. Обиколката на стената е най-малко 200 тоаза и линията, която крепостта заема покрай Дунава, е 1000—1200 тоаза. Над нея на юг се издигат височините, за които говорихме преди това и чийто стръмнини се разстилат чак до укрепленията. От другите страни тази крепост е по-труднодостъпна. Укрепленията ѝ господствуват над полетата. Въпреки че стената на Русчук не

бе с голямо значение, русите не успяха срещу тази крепост в 1811 г., когато атакуваха неколккратно много пунктове. Там те загубиха 10—12 000 души. Те успяха да я овладеят едвам няколко месеца по-късно, когато тя се оказа без продоволствие и военни припаси. Русите изгориха голяма част от този град, като го изоставиха. Понастоящем турците правят в Русчук нова стена, която ще бъде с по-малка обиколка от другата и ще бъде обкована със зидария. От тази нова стена е завършена сега само четвърт от обиколката ѝ. Дунавското крайбрежие между двата края на стената в Русчук е със стръмни скали. По-голямата част от тях се вижда само от повърхността на водата. Част от това крайбрежие образува вдлъбнат ъгъл с плаж, на който се слагат корабите и лодките, използвани за плаване по Дунава. В дясната част на този вдлъбнат ъгъл и на носа, с който завършва той на североизток, се виждат остатъците от старо укрепление, считано за генуезко, служило вероятно за охрана на корабоплаването по Дунав. На лявата страна към югозапад има корабостроителница, където се строят обикновени лодки, корабни лодки и пр. Русчук е плоско място, чиято извисеност над водите на Дунава е 30—40 стъпки. Този град е стоварище на различни стоки от Германия и най-вече от Виена, откъдето ги товарят по Дунава.

Срещу Русчук Дунав се разделя от голям остров, продължаващ до под Гюргево. Ширината на главния ръкав е поне 300 тоаза. Другият ръкав е много по-малък. На този остров именно храбрият Чапаноглу бил обкръжен месеци наред от русите. Там той капитулира само по заповед на султана, след като изгуби три четвърти от хората, които командуваше.

16-и ден

На левия бряг на Дунава и на около $\frac{3}{4}$ час под Русчук е разположен градът Гюргево. Там личи крепост, построена на дунавския бряг и оградена с фортификации, които, изглежда, да са в добро състояние. Облицовката им е от зидария и рововете са пълни с вода. Насред крепостта има четвъртито укрепление с кули по ъглите, които служат за убежище. Градът Гюргево е бил разрушен от русите. Сега там се виждат само бараки.²⁰ В околностите се забелязват много землени укрепления, направени през последната война. Този град е на границата на Влахия, провинция, която отсам граничи с Дунав... Съобщенията между Русчук и Гюргево се осъществяват с новоизградени кораби и лодки. Само за половин час се стига от Русчук до Гюргево, защото течението на Дунава улеснява това преминаване, докато от Гюргево до Русчук са необходими два часа поради трудностите да се преодолее бързото течение на реката. Русите бяха направили понтонни мостове на Дунав. Но такива мостове не могат дълго време да съществуват на реката по-

ради значителните ѝ прииждания (с. 2—8). По-нататък пътуването продължава през Букурещ и Трансилвания към Австрия (9—10).

Подпис: Бригаден капитан
Томасен²¹

Увод и превод: Б. Цветкова
Коментар: П. Коледаров и Б. Цветкова

¹ Сведенията за него черпим от личното му досие в Archives de l'armée de terre. Château de Vincennes, Paris.

² Т. е. Византия.

³ Изопачено от Каръщиран, гр. в Югоизточна Тракия, Турция.

^{3a} Авторът не е осведомен, че в Одрин по това време живеят българци.

⁴ Дн. с. Лалково, Ямболски окръг.

⁵ Изопачено от Докузек, дн. с. Деветинци, Бургаски окръг.

⁶ Дн. с. Саранско, Ямболски окръг.

⁷ Изопачено от Дюкмен, с. Леярово, Ямболски окръг.

⁸ Изопачено от Инджеклий, дн. Бисер, Хасковски окръг.

⁹ Изопачено от Тюркбейкьой, т. е. Турско Бей Кьой, дн. с. Искро, Бургаски окръг.

¹⁰ Изопачено име на р. Камчия.

¹¹ Т. е. руско-турската война (1806—1812).

^{11a} Не разполагаме с тази скица.

¹² Изопачено от Караджос, дн. Веселина, Разградски окръг.

¹³ Изопачено от Бешевлие, дн. Кирково, квартал от гр. Преслав.

¹⁴ Вероятно изопачено от Бурханлар, дн. Единаковци, Шуменски окръг.

¹⁵ Дн. с. Войвода, Шуменски окръг.

¹⁶ Изопачено от Хасанлар, Гецово, квартал от Разград.

¹⁷ Изопачено от Хюсенче, Осенец, Разградски окръг.

¹⁸ Изопачено от Писанец, Русенски окръг.

¹⁹ Изопачено от Бъзан, Русенски окръг.

²⁰ През руско-турската война (1806—1812 г.).

²¹ Преводът е по оригинала-ръкопис на Archives de l'armée de terre, MR 161, 1 —12.